

Layihənin istiqaməti:
"İctimai və dövlət maraqları"

Əvvəli ötən sayımızda

Öz bəkiristan Respublikasının, Şərq və türk xalqları ədəbi irsinin tərcüməsi və nəşri sahəsində xeyli təcrübə və şöhrət qazanmış nəşriyyatlarından biri - "Mümtaz söz" nəşriyyatı bu gözəl kitabı nəfis şəkildə çap etmişdir: Jalil Məmmədquluzadə. Poçta qutısı. (Qıssa və hikoyalar. "Mumtoz soz", Toshkent, 2019). Müstəqillik dövründəki ədəbi əlaqə və mədəni münasibətlərimizin inkişafında silinməz iz qoyan bu kitabın ideya rəhbəri və ön sözün müəllifi akademik İsa Həbibbəyli. 316 səhifəlik kifayət qədər iri həcmli bu kitabı öz bək dilinə görkəmli özbək şairi və yazıçısı, tanınmış mütərcim Osman Qoçqar çevirmişdir.

Ümumən, professor H.Baltabayev "Son söz"ündə Mirzə Cəlilin "Seçilmiş əsərləri" ilə birlikdə ulu ədib haqqında yaradılmış ən mühüm elmi araşdırma və tədqiqatlar da dərindən təhlil edilir, ümumiləşdirilir. Tanınmış alim Mirzə Cəlilin ən məşhur əsərləri haqqında Azərbaycan ədəbiyyatşünaslarının apardığı tədqiqatlarla yaxından tanışlığı diqqətə layiqdir. Məsələn, özbək aliminin təhlillərində akademik İsa Həbibbəylinin "Poçt qutusu" hekayəsi haqqındakı elmi düşüncələri yüksək qiymətləndirilir: "Cəlil Məmmədquluzadə Azərbaycan ədəbiyyatında kiçik hekayə janrının böyük yaradıcısıdır. Cəlil Məmmədquluzadənin kiçik hekayələrində romanlara sığa biləcək ciddi və əhəmiyyətli ictimai mətləblər ifadə olunur. Böyük yazıçı özünün kiçik hekayələrində xüsusi bir məharətlə yığcam və cəlbedici süjet əsasında mənsub olduğu xalqın taleyi ilə əlaqədar olan ən mühüm mətləblərdən bəhs etməyin mümkünlüyünü isbat etmişdir. Cəlil Məmmədquluzadənin "Poçt qutusu" hekayəsi Azərbaycan ədəbiyyatında kiçik hekayənin ən kamil bir modeli hesab olunur. Yazıçı bu kiçik hekayədə XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan cəmiyyətində baş verən ciddi dəyişiklikləri böyük məharətlə göstərmişdir. "Poçt qutusu" hekayəsində həlal, zəhmətkeş Azərbaycan kəndlisinin müstəmləkə siyasəti nəticəsində məhrumiyyətlərə düşür edilməsi və milli oyanış zərurəti öz əksini tapmışdır. Hekayənin əsas qəhrəmanı olan Novruzəli obrazı ilə əlaqədar hadisələr xalqın yeni əsrin ibtidasındakı siyasi əsarətdən mənavi oyanışa doğru təkamül prosesini göstərib ümumiləşdirməyə imkan yaradır. Adətən, uzun dövr ərzində keçmiş sovet ideologiyasının təsiri ilə xalqın oyanışının 1905-1907-ci illər inqilabının təsiri ilə baş verdiyi diqqət mərkəzinə çəkilir. Cəlil Məmmədquluzadənin 1903-cü ildə yazdığı "Poçt qutusu" hekayəsində təsvir olunan hadisələr Azərbaycan kəndlisinin XX əsrin əvvəllərində artıq milli oyanış proseslərinin içərisində olduğunu nümayiş etdirir. Əsərdə Novruzəlinin "nəçərmək divanxanası"ni tanımağa məcbur edilməsi müstəmləkəçilik şəraitində cəmiyyətdə onun üzəldirildiyi haqsızlıqların ifadəsidir. Novruzəlinin poçt qutusunun yerini tanınaması və ya ondan istifadə qaydalarını bilməməsinin təsviri də yerlərdəki marifetsizliyin tənqididir". Ümumən, bu yəndəki elmi mülahizələri alim, Mirzə Cəlilşünaslığın yalnız Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı miqyasında deyil, eyni zamanda, ümumtürk ədəbiyyatşünaslığı müstəvisindəki müvəffəqiyyətli elmi nəticələri kimi dəyərləndirməyi

Mirzə Cəlil və Özbəkistan ədəbi-mədəni mühiti

Daşkənddə görkəmli ədibin kitabı nəfis tərtibatla nəşr olunub

vurğulayır: "Novruzəlinin poçt məmuru ilə münasibətindəki sərt davranış bir tərəfdən onun düşər edildiyi cəhalet mühitinin formalaşdırıldığı gerçəkliyi təqdim edirsə, digər tərəfdən də yazıçının bu adı, sırası Azərbaycan kəndlisini geridə qoymuş siyasi rejimə qarşı etirazı mənalandırır. Fikrimizcə, hekayədə Novruzəlinin dilindən poçt məmuruna münasibət haqqında deyilmiş "vallah, hirs vurdu təpəmə, ikiəlli yapışdım kişinin çiyindən, onu üzü üstə elə getirdim yerə ki, heybətdən ağzı qanadı" sözləri dərin mənası etibarilə Cəlil Məmmədquluzadənin Novruzəliyə əsarətdən xilas etmək arzusunun nəzərə çarpdırır. Hekayənin sonunda "qulluqçunu bihörmət etmək barəsində" üç aylıq cəza alan Novruzəlinin günahını boynuna almaması da sadəcə, sədaqətli olmağı qəba-

ölkələrdə çap olunması elmimizin və mədəniyyətimizin son illərdəki mühüm uğurlarından biri kimi dəyərləndirilə bilər. Mirzə Cəlil yaradıcılığının qardaş türk respublikalarında, böyük Azərbaycan yazıçısını yüz ildən bəri qəlbində sevib və əzizləyən qədriləyən oxucular arasında da təbliği və yayılması həmin möhtəşəm layihənin tərkib hissəsinə daxildir. Böyük demokrat yazıçının qardaş Özbəkistanda nəşr olunmuş "Poçt qutusu" adlı "Seçilmiş əsərlər" bu böyük və qutlu işin başlanğıcıdır.

Azərbaycan və Özbəkistan ədəbiyyatşünaslığında Mirzə Cəlilin Türkünstan ədəbi-mədəni mühiti ilə əlaqələrinə dair indiyə qədər ciddi elmi mülahizələr irəli sürülməmişdir. Yalnız "Molla Nəsrəddin" jurnalının və ədəbi məktəbinin Türkünstanın maarifçi və satirik qələm sahiblərinin yaradıcılığına təsirindən ümumi şəkildə bəhs edilib. Öz elmi-nəzəri fikirlərində haqlı olaraq ardıcıl şəkildə akademik İsa Həbibbəyliyə istinad edən professor Həmidulla Baltabayev Mirzə Cəlil əsərlərinin XX yüzil Türkünstan xalqları ədəbiyyatına, xüsusən, özbək realist-satirik nəsrinə qüvvətli təsir göstərdiyini konkret dəlil-sübutlarla əsaslandırır. Hər iki qardaş ölkənin ədəbiyyatşünaslığında bu istiqamətdə ciddi elmi tədqiqatlar aparılmadığından təəsüflənən alim, Cəlil Məmmədquluzadənin qıssə və hekayələrinin mahiyyətindəki zərif yumor və gülüşün həmin dövrdə və sonralar yazıb-yaradan özbək yazıçılarının yaradıcılığına təsirsiz keçmədiyini göstərir. XX əsr özbək ədəbiyyatının tanınmış tədqiqatçılarından olan H.Baltabayev özbək nəsrinə və dramaturgiyasına C.Məmmədquluzadə təsirinin məşab və miqyasları barəsində də arqumentli münasibət sərgiləyir. Ötən əsrin ilk çərçivədə və sonrakı dövrlərindəki özbək nəsrində satirik-yumoristik təmayüllərin müxtəlif təzahürlərinin nüvəsində "Molla Nəsrəddin" ədəbi məktəbi təcrübəsinin, xüsusən, Mirzə Cəlil ənənələrinin "gizləndiyini" inandırıcı şəkildə təhlil edir. Alim sabiq Sovet dövrü ədəbi siyasətinin və o zamanlara məxsus elmi-estetik düşüncə tərzinin, türk xalqları arasındakı ədəbi-mədəni münasibətləri gerəyincə və obyektiv şəkildə səciyyələndirməyə imkan vermədiyini də etiraf edir. Görkəmli özbək ədəbiyyatşünası yazır ki, Abdulla Qədiri və Qafur Qulamin nəsrindəki incə gülüş və təbəssüm, Abdulla Qəhharın hekayələrindəki acı gülüş və sarkazmın kökləri barəsində düşüncə, biz çox vaxt rus ədəbiyyatına, ələlxüsus da, Qoçqol və Çexov təcrübəsinə müraciət etməyə adət etmişik. Amma nədənsə qardaş türk xalqları ədəbiyyatının qiymətli və səmərəli qarşılıqlı təsir nümunələrinə yətinəcə diqqət ayırmamışıq. Həqiqətən də, Avropa ədəbiyyatlarının, rus ədəbi klassiklərinin türk xalqlarının söz sənətinə təsirindən söz açarkən, Mirzə Cəlil dərsələrindən yan keçmək mümkün deyildir. Azərbaycan xalqının dahi oğlu C.Məmmədquluzadənin nəhəng bir realist və demokrat sənətkar kimi xalqın həyatında və güzərinəndəki dözümləxəz iztirabları, müti və aciz qulluq taleyini, həyatın dəhşətli və məşəqqətli sınaqlarını, əlacsizlik və nicatsızlıq burulğanında feryad etməsini görməsi, müşahidə etməsi və bütün şahidi olduğu insan və cəmiyyət mənşələrini yüksək bədii məharətlə əks etdirməsi, son dərəcə qiymətli və təkrarsız estetik təcrübələr idi. Məsələ bundadır ki, bu yəndəki və məzmunadakı bədii ifadə və estetik inikas nümunələri başqa qardaş xalqların həm həyat və yaşayış tərzini, həm də onların əks-sədası kimi doğulmuş bədii əsərlərlə

yaxından səsleşir və həmahəng idi. Bu cəhətdən alimin hər iki ədəbiyyatşünaslıq kontekstində ilk dəfə vurğuladığı ədəbi-nəzəri paralellər düşündürücüdür: "Məhz bu mənada mən "Danabaş kəndinin əhvalatları" içərisində Abdulla Qədirinin məşhur qəhrəmanları Kəlvək məzhumu və Daşpolad təcəngi təsəvvür edə bilirəm. Məmmədhesən əmi ilə Xudayar bəy zahirən özbək nəsrinin məşhur qəhrəmanlarına oxşamasa da, "Danabaş kəndinin əhvalatları" sanki özbək diyarında baş verən tək təəsüurat yaradır. Qıssədəki Xudayar bəy obrazı öz xətti-hərəkətləri və xarakteri, özünəməxsusluğu ilə Qafur Qulamin məşhur "Hiyleyi-şəri" hekayəsini, onun baş qəhrəmanını yadımıza salır".

Akademik İsa Həbibbəylinin "Ön söz"ündə və professor H.Baltabayev "Son söz"ündə əksini tapmış bir çox elmi müşahidə və müqayisələr, əminlik ki, həm Azərbaycan, həm də Özbəkistan ədəbiyyatşünaslığında güclü rezonans doğuracaq, ümumtürk müqayisəli ədəbiyyatşünaslığının yeni istiqamətlərdə inkişafına mühüm təkan və impuls verəcəkdir.

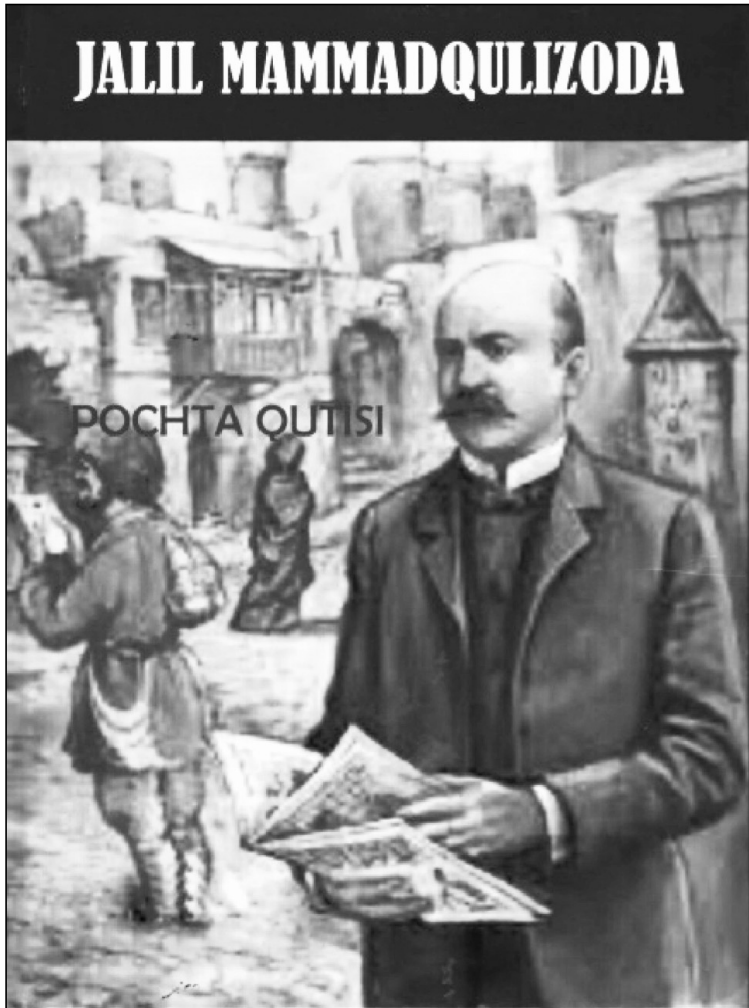
Yuxarıda söylədiklərimizi ümumiləşdirərək deyə bilərik ki, akademik İsa Həbibbəylinin elm siyasətində beynəlxalq əlaqələrin genişlənməsi və dərinləşməsi prioritet istiqamətlərdən biridir. Onun rəhbərliyi dövründə AMEA-nın Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun xarici ölkələrlə qarşılıqlı elmi-mədəni əlaqələri daha da inkişaf etmiş, yəndən qurulmuş və yeni açılmış bir sıra elmi şöbələr məhz bu həmkarlığın səmərələri və bazası müstəvisində formalaşdırılmışdır. Avropa, Asiya ölkələrinin səfirliyi ilə Ədəbiyyat İnstitutunda keçirilən görüşlər, institut əməkdaşlarının həmin ölkələrə elmi-xidməti səfərləri kollektivin yaradıcılıq potensialını daha da artırmışdır. Görkəmli alimin Misir Ərəb Respublikası, Türkiyə, İran, Pakistan, Rusiya, Hindistan, Çin, Cənubi Koreya, Monqolustan və başqa məmləkətlərdəki elm və mədəniyyət nümayəndələri ilə keçirdiyi görüşlər Azərbaycana və Azərbaycanın mədəni-humanitar imkanlarına ciddi, eyni zamanda, işgüzar münasibətin formalaşmasına səbəb olmuşdur. Xüsusən, klassik mədəniyyətimiz və ədəbiyyatımızın nümayəndələrinin - Nizami, Nəsimi, Füzuli, Hüseyn Cavid, Cəlil Məmmədquluzadə və başqa ədəbi korifeylərimizin xarici ölkələrdə nəşri və təbliği sahəsində görülən işlər qürurvericidir. Bu elmi-mədəni layihələr müstəqil Azərbaycanın beynəlxalq arenadakı mövqeyi və fəal xarici siyasəti ilə tam mənada üst-üstə düşür, Vətənimizin sivil və multikultural obrazını, maddi və mənavi üstünlüyünü, sözün əsl mənasında, zənginliyini və müasir uğurlarını nümayiş etdirir.

Mirzə Cəlilin "Poçt qutusu" adlanan "Seçilmiş əsərləri"nin qardaş Özbəkistanda nəşr olunması sıradan və sadəcə bir ədəbi yenilik deyil. Bu gözəl və fərəhbəx hadisənin simvolik mənası da diqqəti cəlb edir. Zira, ötən əsrin əvvəllərində ədəbiyyat meydanına təşrif buyurmuş bir çox istedadlı Mərkəzi Asiya yazıçıları məhz Mirzə Cəlilin "Poçt qutusu"ndan çıxaraq, "Molla Nəsrəddin" jurnalının səhifələrindən birbaşa həyata və ədəbiyyata vəsiqə almışdılar. Dahi yazıçının doğma və qardaş məmləkətə yeni "səfər"ini bu cəhətdən təsadüfi saymaq olmaz.

Almaz Ülvi Binnətova,
filologiya elmləri doktoru,
"Azərbaycan-Türkmənistan-Özbəkistan ədəbi əlaqələri" şöbəsinin müdiri,

Yaşar Qasımbəyli,
filologiya elmləri doktoru,
AMEA-nın Baş elmi işçisi

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyəsi əsasında hazırlanıb.

hət hesab etməməsi ilə yanaşı, həm də onun acı aqibətinin səbəbkarı olmuş "rus qulluq adamını" haqlı saymamasının əks-sədasıdır. Bütün bunlara görə Cəlil Məmmədquluzadənin "Poçt qutusu" əhvalatı ilə Azərbaycan kəndlisinin həyatında mənavi intibahın, tərənəşin və dəyişikliyin başlanmaqda olduğunu göstərmək istədiyini görməmək mümkün deyildir. "Poçt qutusu" hekayəsi ictimai-mənavi oyanışa çağırışın Azərbaycan ədəbiyyatındakı ilk təbii əks-sədası idi."

AMEA-nın elm siyasətində beynəlxalq əlaqələrin inkişafı və dərinləşməsi həmişə prioritet təmayüllərdən biri hesab olunub. Xüsusən, son 5-6 ildə Azərbaycan alimlərinin və elminin xarici ölkələrdəki uğurları böyük maraq doğurur. Bu cəhətdən Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun direktoru, akademik İsa Həbibbəylinin rəhbərliyi və təşəbbüsü ilə həyata keçirilən bir-birindən maraqlı və gərəklili elmi-mədəni layihələr fikrimizi təsdiq etməkdədir. Böyük Azərbaycan yazıçısı Cəlil Məmmədquluzadə irsinin dünya ölkələrində, xüsusən, Yaxın Şərq və qonşu məmləkətlərdə təbliği, əsərlərinin və kitablarının nəşri bu layihənin əhəmiyyətini vurğulamaqdadır. Böyük sənətkarın irsinin Rusiya, Misir Ərəb Respublikası, Pakistan, Türkiyə, İran kimi böyük ölkələrdə, eyni zamanda, Macarıstan, Gürcüstan və Baltikyanı